

ΕΘΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η ΜΕΓΑΛΗ ΘΕΣΣΑΛΙΚΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΑΧΙΛΛΕΩΣ
ΣΥΜΒΟΛΟΝ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΣΜΟΥ
Η ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΟΥΣ ΣΥΜΒΟΛΟΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΥΡΒΕΡΗ

Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, εἰς τὰς πλέον ἀντιπροσωπευτικὰς καὶ σημαντικώτερας ἐκδηλώσεις τῆς, ἔχει ὑψωθῆ, ὄχι ἀπὸ τὸν ἀνύπαρκτον ἑλληνικὸν σωβινισμόν, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν συνείδησιν δύο καὶ πλέον χιλιετηρίδων, εἰς παγκόσμιον ἱστορίαν. Ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία ἐγκλείει τὸ νόημα αὐτῆς ταύτης τῆς παγκοσμίου ἱστορίας. Εἶναι ἡ ἱστορία κατ' ἐξοχὴν τοῦ Ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, ἡ ἱστορία καθόλου!

Πᾶς πεπολιτισμένος ἄνθρωπος θεωρεῖ ἀνθρώπινον χρέος του νὰ αισθάνεται ἑαυτὸν πρῶτον ὡς πνευματικὸν τέκνον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔπειτα ὡς μέλος τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῆς χώρας του. Τοῦτο σημαίνει διὰ πάντα μορφωμένον ἄνθρωπον κατάφασιν τῆς ἑλληνικῆς οὐσίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τῶν κυριωτέρων ἐθνικῶν πολιτισμῶν τοῦ κόσμου, σημαίνει δηλαδὴ τὴν μέσῳ τῆς ἑλληνικότητος ὁμολογίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἐκάστου οὐσίας καὶ ὑποστάσεως.

Αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν καὶ ταυτοχρόνως ὑπερεθνικὴν καὶ οἰκουμενικὴν ἰδιουτυίαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ σκοπεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ ἡ παρούσα μελέτη μου.

*

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοσυνείδησις μᾶς βοηθεῖ νὰ συλλάβωμεν εὐχερέστερον τὸ οἰκουμενικὸν νόημα τοῦ ἐθνισμοῦ τῶν Ἑλλήνων.

Διότι, μὲ τὰς πρώτας ἤδη ποιητικὰς πτήσεις τῆς, ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἀνύψωσεν εἰς τὸ Πάνθεον τῶν ἡρώων τῆς, ὡς αἰώνια μυθικὰ σύμβολα τῆς ἑλληνικῆς οὐσίας καὶ φύσεως, δύο μορφάς: τὴν ἐθνικὴν μορφήν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τὴν οἰκουμενικὴν μορφήν τοῦ Ἡρακλέους. Ἡ δὲ ἑλληνικὴ ἱστορία κατὰ θεῖαν οἰκονομίαν ἐπέτυχε θαυμαστὴν σύνθεσιν τῶν δύο τούτων μορφῶν εἰς τὴν μεγάλην προσωπικότητα τοῦ κατακτητοῦ καὶ ἐξημερωτοῦ τῆς οἰκουμένης Ἀλεξάνδρου.

Αἱ τρεῖς αὐταὶ ἰδανικαὶ μορφαί, Ἀχιλλεύς, Ἡρακλῆς, Ἀλέξανδρος, εἶναι οἱ αἰώνιοι μύσται καὶ χρησμοδοὶ καὶ ἐρμηνευταὶ τῶν ἐθνικῶν ἀδύτων τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Εἰς τὴν μορφήν τοῦ Ἀχιλλέως ἐνσαρκώνεται ὁ φυλετικὸς ἥρωϊσμός τῶν Ἀχαιῶν. Ὁ πρόμαχος, τὸ ἔρκος Ἀχαιῶν¹, ὁ «πτολίπορθος»², ὁ ἀήττητος πορθητῆς τῶν ἐχθρικῶν πόλεων, ὁ ἀτεγκτος, ἀλλὰ καὶ μεγάλθυμος ἀγωνιστῆς Ἀχιλλεύς, συμβολίζει τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα τῆς φυλῆς³ καὶ τὰς ἐθνικὰς ἀνατάσεις τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς εἰς τὴν

1. Ὅμηρ. Ἰλ. Α 284.

2. Ὅμηρ. Ἰλ. Ο 77. Ἄλλα ἐπίθετα τοῦ Ἀχιλλέως: «ἐσθλός», «κλυτός», «ποδάρκης», «δῖος», «θεῖος», «ἀρήιος», «μεγάλθυμος», «διίφιλος», «ἀμύμων», «δαΐφρων» κλπ.

3. Βλ. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Τὸ ἀγωνιστικὸν πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων (Δημοσιεύματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπιστικῆς Ἑταιρείας, σειρά πρώτη: Ἀρχαιότης καὶ σύγχρονα προβλήματα, ἀριθμ. 21), Ἀθῆναι 1964.

Ἡ Θέτις μεσιτεύουσα εἰς τὸν Δία ὑπὲρ τοῦ Ἀχιλλέως

πρώτην τῶν μὴ πλήρως συνειδητοποιημένην ἀκόμη ἐκδηλώσειν.

Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἡρακλῆς⁴ παριστᾷ ἐγγύτερον πρὸς τὸν Ἀλέξανδρον πρότυπον κατακτήσεως καὶ κυριαρχίας τῆς οἰκουμένης. Διότι εἶναι ταυτοχρόνως καὶ φορεὺς τοῦ πολιτισμοῦ καὶ φροντιστῆς αὐτοῦ «ἀλεξίκακος», δαμάζων τὰς ἐχθρικὰς πρὸς τὸν Ἀνθρώπον δυνάμεις τῆς φύσεως. Εἶναι ὁ κηδεμὼν τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδῶν, ὅπως ἀπηνάτησεν αὐτὸν ὁ μῦθος τοῦ σοφιστοῦ Προδίκου⁵, ὁ κατασκευαστῆς ὁδῶν καὶ ἰδρυτῆς πόλεως. Κατὰ τὴν ἰδίαν παράδοσιν ὁ Ἡρακλῆς διέδωκε τὸ ἀλφάβητον. Φέρεται ἀκόμη ὡς προστάτης ἥρωος τῶν θεωρητικῶν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ Κυνικῶν, ὡς ἀστρολόγος καὶ εὐρετῆς τῆς ἱατρικῆς, διαλεκτικώτατος, διδάξας τὴν φιλοσοφίαν καὶ εἰς τὴν Δύσιν, «ἡγεμὼν καλλινοκός».

Ἡ ἑλληνικὴ αὐτοσυνείδησις ἐξέφρασε διὰ ποικίλων παραδόσεων τὴν ἱστορικὴν σύνθεσιν τῶν μορφῶν τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀλεξάνδρου, τουτέστι τὴν σύνθεσιν τοῦ ἐθνισμοῦ μὲ τὴν οἰκουμενικότητα καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὸ πανανθρώπινον.

Τῶν παραδόσεων αὐτῶν ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια ὑπόκειται εἰς εὐλόγους ἀμφισβητήσεις. Ἀναμφισβήτητος ὅμως παραμένει ἡ μυθικὴ τῶν ἀλήθεια, δηλαδὴ τὸ ἰδανικὸν νόημα τῶν.

Σύμφωνα μὲ μίαν ἐκ τῶν παραδόσεων αὐτῶν, διασωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου⁶, ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος κατὰ τὴν διάβασιν του ἀπὸ τὴν Τροίαν ἤκουσε πρότασιν κάποιου

4. Βλ. τὸ ἄρθρον «Herakles» τοῦ Gruppe ἐν τῇ RE.

5. Ξενοφ. Ἀπομν. Β, I, 21 κ.ε.

6. Πλουτ. Περὶ τῆς Ἀλεξ. τύχ. ἢ ἀρ. Α', 331 d, Ὅμηρ. Ἰλ. I, 189 K.

έντοπιου νά τοῦ προσφέρῃ τὴν λύραν τοῦ Πάριδος, ἀπήντησε: Δὲν μοῦ χρειάζεται ἡ ἐρωτικὴ λύρα τοῦ Πάριδος, ἔχω τὴν λύραν τοῦ Ἀχιλλέως: «τὴν γάρ Ἀχιλλέως κέκτημαι πρὸς ἣν ἐκεῖνος ἀνεπαύετο, αἶδε δ' ἄρα κλέα ἀνδρῶν».

Ἄλλη παράδοσις, τοῦ Πλουτάρχου⁷ καὶ αὐτῆ, διηγείται, ὅτι, συνομιλήσας κάποτε ὁ Ἀλέξανδρος εἰς τὴν Κόρινθον μὲ τὸν Διογένην, τὸν κυνικὸν φιλόσοφον, τοῦ εἶπεν: «ἐπειδὴ δὲν εἶμαι ἀπράγμων βασιλεὺς καὶ ἔχω μεγάλα σχέδια, δὲν σὲ ζηλῶ καὶ δὲν σὲ μιμοῦμαι, ὦ Διόγενες, ἀλλὰ μιμοῦμαι τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Περσέα καὶ ἀκολουθῶ τὰ ἴχνη τῆς παλαιᾶς περιόδου καὶ πομπῆς τοῦ Θεοῦ Διονύσου εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὰς Ἰνδίας καὶ θέλω νὰ ἀναζητήσῃς εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἡ θεία βακχεία τῶν ἀρχαίων χορῶν καὶ τῶν κώμων καὶ νὰ διαδοθῇ ἡ συνέχειά των, ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμῶδία καὶ ἡ παιδεία τῶν νικητῶν Ἑλλήνων!»

Μὲ αὐτὰ καὶ ἄλλα παρόμοια μυθικὰ πλάσματα καὶ σύμβολα ἐξέφρασεν ἡ ἑλληνικὴ αὐτοσυνείδησις τὴν δυσπρόστατον ἑλληνικὴν φύσιν. Ἄλλ' ἄς ἐλθωμεν ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὸν λόγον, τὸν φιλολογικῶς ιστορικὸν καὶ φιλοσοφικὸν λόγον, διὰ νὰ ἀναπαραστήσωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἑλληνικὴν ταύτην διφυεῖαν ὡς ἐξ ἀντικειμένου ιστορικὸν καὶ πνευματικὸν φαινόμενον.

*

Ἄλλ' ἄς ἐλθωμεν ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὸν λόγον, τὸν φιλολογικῶς ιστορικὸν καὶ φιλοσοφικὸν λόγον, διὰ νὰ ἀναπαραστήσωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἑλληνικὴν ταύτην διφυεῖαν ὡς ἐξ ἀντικειμένου ιστορικὸν καὶ πνευματικὸν φαινόμενον.

7. Πλουτ. ἔ. ἀν. 332 α κ.έ.: «εἰ μὴ τὰ βαρβαρικά τοῖς Ἑλληνικοῖς κεράσαι διανοοῦμένην καὶ πᾶσαν ἡπειρὸν ἐπιὼν ἐξημερῶσαι καὶ πέρατα γῆς ἀνερευθῶν καὶ θαλάττης ὠκεανῶν προσερεῖσαι Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα σπείραι... οὐκ ἂν ἐν ἀπράκτῳ τρυφῶν ἐξουσία καθήμεν, ἀλλ' ἐζήλουν ἂν τὴν Διογένηος εὐτέλειαν. Νῦν δὲ σύγγνωθι, Διόγενες, Ἡρακλέα μιμοῦμαι καὶ Περσέα ζηλῶ καὶ τὰ Διονύσου μετιῶν ἴχνη... βούλομαι ἄλλοι... Πρβλ. RE, ἄρθρον «Dionysos», σ. 1039, καὶ U. Wilcken, Alexander der grosse, Leipzig, 1931, σ. 167.

8. Ὡς πρὸς τὴν ἀποσάφην τῶν ἐνοιῶν «ἔθνος», «ἐθνικὴ συνείδησις», «ἐθνικὸν κράτος», «ἐθνισμός», «ἐθνικισμός», «σωβι-

τικὰ τοῦ ἀπὸ τῶν μὴ Ἑλλήνων, καὶ οἱ δύο κατὰ τρόπον ἐπιγραμματικόν.

«Τὸ ὄμαιμον, τὸ ὁμόγλωσσον, τὰ θεῶν ἰδρύματα κοινά, αἱ θυσαίαι, ἡθεὰ τε ὁμότροπα»⁹, εἶναι ἡ ἡροδότειος ἐκδοχὴ τῶν ἑλληνικῶν ἐθνικῶν γνωρισμάτων. Ὁ Πλάτων ἐξ ἄλλου τονίζει ὡς ἐξῆς τὴν φυλετικὴν καὶ ἠθικὴν συγγένειαν καὶ οἰκείωσιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀλλήλους: «φημὶ τὸ μὲν ἑλληνικὸν γένος αὐτὸ ἑαυτῶ οἰκείον εἶναι καὶ συγγενές, τῷ δὲ βαρβαρικῷ ὀθνεῖόν τε καὶ ἀλλότριον»¹⁰. Τῶν Ἑλλήνων διακριτικὰ γνωρίσματα κατὰ τὸν Πλάτωνα εἶναι τὸ φιλομαθές καὶ τὸ φιλόσοφον. Ἀντιθέτως οἱ Φοίνικες καὶ οἱ Αἰγύπτιοι εἶναι φιλοχρήματοι. Οἱ Σκύθαι καὶ οἱ ἄλλοι βόρειοι λαοὶ εἶναι θυμοειδεῖς καὶ φιλοπόλεμοι¹¹.

Μὲ τὴν σύγχρονον γενικὴν ἔκφρασιν θὰ ἡδυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν γενικῶς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὡς τὴν φυσικὴν, φυλετικὴν καὶ πολιτιστικὴν κοινότητα τῶν Ἑλλήνων.

Ἄλλ' ἄς ἐλθωμεν ἀπὸ τοῦ μύθου εἰς τὸν λόγον, τὸν φιλολογικῶς ιστορικὸν καὶ φιλοσοφικὸν λόγον, διὰ νὰ ἀναπαραστήσωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν τὴν ἑλληνικὴν ταύτην διφυεῖαν ὡς ἐξ ἀντικειμένου ιστορικὸν καὶ πνευματικὸν φαινόμενον.

9. «διεθνισμός», «κοσμοπολιτισμός», βλ. τὰ σχετικὰ ἄρθρα ἐν τῷ φιλοσοφικῷ λεξικῷ Eisler καὶ τῷ «Staaslexikon» τοῦ Sacher (1929) καὶ πρὸς τούτους βλ. Fr. Meinecke, Weltbürgertum und nationalstaat, München, 1922. Νικολ. Ἐσαρχοπούλου, Ἡ ἐθνικὴ ἀγωγή τῶν ἀτόμων καὶ ἡ διεθνὴς συνεργασία τῶν λαῶν, ἐν Ἀθήναις, 1935. Σωκρ. Κουγέα, Ἡ ἰδέα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν παρά τοῖς Ἑλλησιν, ἐν Ἀθήναις, 1928. Σπ. Μελά, Ἐθνισμός ἢ διεθνισμός εἰς τὴν πνευματικὴν μας κίνησιν. (Λόγος ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν), ἐν Ἀθήναις, 1936. Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος, ἐν Ἀθήναις, 1939 (σχετικὴν βιβλιογραφίαν βλ. ἐν σελ. 6-7). Τοῦ αὐτοῦ, Τὸ πρόβλημα τοῦ μαθηματος τῆς ἱστορίας, ἐν Ἀθήναις, 1936 (μὲ τὴν πληρεστέραν παρ' ἡμῖν σχετικὴν βιβλιογραφίαν ἐν σελ. 159-174).

9. Ἡροδ. Η' 144

10. Πλάτ. Πολιτ. Ε 470 σ κ.έ.

11. Πλάτ. Πολιτ. Δ 435 ε, πρβλ. καὶ Νόμ. Ε 747 σ. Πλείονα περὶ τούτων ἐν Κωνστ. Ι. Βουρβέρη, Ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ Πλάτωνος, σ. 14 κ.έ.

Ἀχιλλεὺς καὶ Ἔκτωρ

Ἀχιλλεὺς παίζων τὴν λύραν.

*

ὅμως και πολιτικὴ κοινότης, ἐνιαίου κράτους ἔθνος¹². Προκειμένου ὅμως περὶ τῆς μεσαιωνικῆς και νεωτέρας φάσεως τοῦ ἔθνικοῦ βίου, ἐξαίρεσει τῆς Τουρκοκρατίας, πρέπει εἰς τὰ ἀνωτέρω γνωρίσματα τῆς ἐθνικῆς κοινότητος τῶν Ἑλλήνων νὰ προστεθῆ και τὸ γνῶρισμα τῆς πολιτικῆς ἢ κρατικῆς ἐνότητος.

Τοιοῦτοτρόπως, τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἀναχθὲν διὰ τῶν αἰῶνων εἰς τὴν ὑψίστην βαθμίδα τῆς ἐθνικῆς του τελειώσεως, ἦτοι τὴν βαθμίδα τοῦ ἔθνικοῦ κράτους, ἀποτελεῖ σήμερον συμπαγῆ φυσικὴν, φυλετικὴν, γλωσσικὴν, θρησκευτικὴν, πολιτικὴν και πολιτισμοῦ κοινότητα.

Ὅταν ἡ ἐννοια τοῦ ἔθνους γίνῃ συνειδητὸν βίωμα τῶν μελῶν του, τότε ὀμιλοῦμεν περὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως αὐτῶν¹³. Τὸν ὄρον «ἐθνισμός», τὸν ὁποῖον περιλαμβάνει ὁ τίτλος τῆς παρούσης μελέτης, χρησιμοποιοῦ, διὰ νὰ δηλώσω τὸ σύνολον τῶν ἐθνικῶν ἀξιών, ἠθικῶν, πολιτικῶν, πνευματικῶν, και τὴν βίωσιν τῆς σημασίας και σπουδαιότητος αὐτῶν διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον και τὸν πολιτισμόν.

Ὁ ἑλληνικὸς ἐθνισμὸς ἔχει δύο πλευράς¹⁴: ἀφ' ἐνὸς μὲν

12. Πρβλ. τὴν κατὰ Meinecke (ἔ. ἀν.) διάκρισιν μεταξὺ ἐθνῶν ἀφ' ἐνός, ὧν γνῶρισμα εἶναι ἡ δημιουργία ἐνιαίου ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ (kulturnationen), και ἐθνικῶν κρατῶν ἀφ' ἑτέρου, ἅτινα χαρακτηρίζει, πλὴν τοῦ ἀνωτέρω γνωρίσματος, και τὸ γνῶρισμα τῆς πολιτικῆς ἐνότητος (staatsnationen).

13. Ἡ ἐθνικὴ συνειδήσις εἶναι τὸ οὐσιωδέστερον γνῶρισμα τῶν μελῶν τοῦ ἔθνους. Κατὰ τὸν Meinecke ἔθνος εἶναι αὐτὸ πού θέλει νὰ εἶναι ἐν ἔθνος. Κατὰ τὸν Renan «L'existence d'une nation est un plebiscite de tous les jours».

14. Παρόμοιον πρόβλημα σχέσεως μεταξὺ ὑπερεθνικῶν και ἐθνικῶν ιδεῶν ἐν τῇ γενέσει τῆς νεωτέρας ιδέας τοῦ γερμανικοῦ ἔθνικοῦ κράτους ἀντιμετωπίζει μετὰ θαυμαστῆς ἀγχινοίας ὁ Fr. Meine-

τὴν πλευρὰν τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητος, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὴν ἐθνικὴν φυσιογνωμίαν τῶν Ἑλλήνων και διακρίνει αὐτοὺς ἀπὸ τοὺς μὴ Ἑλληνας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν πλευρὰν τῆς ἑλληνικῆς ὑπερατομικότητος ἢ οἰκουμενικότητος, δηλαδὴ τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἑλληνικῶν ἐθνικῶν ἀξιών εἰς ἄλλους λαοὺς και ἄλλους ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένους πολιτισμοὺς, τὴν ἔξοδον τοῦ ἑλληνικοῦ εἰς τὸ ὑπερελληνικὸν και τὸ ἀνθρώπινον καθόλου.

Ἡ πρώτη πλευρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνισμοῦ εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὴ. Τὴν διακρίνει ὄχι μόνον ἡ βαθεῖα ἐκτίμησις πρὸς τὰς ἀξίας τοῦ ἔθνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ και ἡ πίστις εἰς τὴν ιδέαν τοῦ ἔθνους και ἡ θέλησις νὰ διατηρηθῆ ἀλώβητος και ἄτροπος ἡ ἐθνικὴ ἰδιοσυστασία και ἀναλλοίωτος ἡ φυλετικὴ και πνευματικὴ σύνθεσις τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς κοινότητος. Διὰ τοῦτο τὸ νόημά της εἶναι: ἀπαρασάλευτος ἐμμονὴ εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀρχὰς και ἀξίας, προσήλωσις εἰς βαθύτατα ἐρριζωμένας ἐν τῇ ἐθνικῇ ψυχῇ πεποιθήσεις, παραδόσεις και νοσταλγίας, «ἀεὶ κατὰ ταυτὰ ἐχούσας». Αὕτη εἶναι ἡ πλευρὰ τῆς ἐθνικῆς ἀτομικότητος, τῆς ὁποίας ἡ συνειδήσις δὲν ἔχει τίποτε τὸ κοινὸν μὲ τὸν σφωβινισμόν, τὸν ἄλλως τε ἄγνωστον εἰς τὴν Ἑλλάδα, και εἶναι γνῶρισμα ὅλων τῶν ὑγιῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ζήσουν και ὄχι νὰ αὐτοκτονήσουν.

Ἡ δευτέρα πλευρὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνισμοῦ, ἡ οἰκουμενικὴ, ἥτις εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἰδιαιτερον και μοναδικὸν γνῶρισμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δὲν σημαίνει διεθνιστικὸν ἢ κοσμοπολιτικὸν τύπον ἐν νεωτέρα ἐννοίᾳ ἄρνησιν τῆς ἐθνικῆς ἑλληνικῆς οὐσίας—κάθε ἄλλο!—ἀλλὰ ἴσα-ἴσα κατάφασιν αὐτῆς γενικωτέραν, μεταφύτευσιν, ρίζωσιν και καλλιέργειαν ἑλληνικῆς ζωῆς και εἰς μὴ ἑλληνικὸν λαϊκὸν ἔδαφος, ἐπιβίωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ και εἰς ἄλλας ἐποχὰς, πνευματικὴν ἐπέκτασιν ἐν τόπῳ και χρόνῳ, διάρκειαν, αἰωνιότητα.

Ἡ ἀτομικὴ μορφή τοῦ ἐθνισμοῦ ἔχει τὸν κλειστὸν δυναμισμόν τῆς ἐθνικῆς συνοχῆς.

Ἡ οἰκουμενικὴ μορφή ἔχει τὴν ἀνοικτὴν, ἀνέσπερον ἀκτινοβολίαν τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός.

Οὔτε ἡ μία εἶναι σφωβινιστικὴ οὔτε ἡ ἄλλη ἀνεθνώς κοσμοπολιτικὴ, ἀλλ' εἶναι και αἱ δύο γνησίως ἑλληνικαί, ἡ πρώτη μὲ τὴν ρώμην και τὴν ἀγνότητα τοῦ πάθους της, ἡ δευτέρα μὲ τὴν διαύγειαν και τὴν γλυκύτητα τοῦ φωτός της!

Συνήθως οἱ ἑορτασμοὶ τῶν ἐθνικῶν ἐπετείων ἀντλοῦν τὰ νάματα τῆς ἐμπνεύσεως τῶν ἀπὸ τὴν Κασταλίαν τῶν ἐθνικῶν παιᾶνων και τροπαίων. Καὶ δικαίως!

Μήπως δὲν ἦντλησεν ἀπὸ τὴν ἰδίαν πηγὴν ὁ Αἰσχύλος, διὰ νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐπινίκιον ἀγαλλίασιν τῆς ἐποχῆς του μὲ τὴν χλιδὴν και τὸ ὕψος τῆς τραγικῆς λέξεως ἡ τὸ ἀντιπερσικὸν μένος του ὁ Σιμωνίδης διὰ τῶν κλασσικῶν ἐπιγραμμάτων του:

—Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι
χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν

ἢ τὸν πατριωτικὸν ὄργανόν του ὁ πλάστης τῆς πολεμικῆς ἐλεγεῖας Καλλιῖνος ὁ Ἐφέσιος:

Ἄλλὰ και ἡ δευτέρα περιοχὴ τῆς ἐθνικῆς δραστηριότητος, ἡ οἰκουμενικὴ, ἀξίζει νὰ συγκινήσῃ μετὰ τῆς πρώτης και νὰ δονήσῃ τὴν ἐθνικὴν λύραν εἰς μίαν δίδυμον ἁρμονίαν, ἀνταξίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐθνικῆς διφυΐας.

cke. Τοῦτο εἶναι τὸ κύριον θέμα τοῦ μνημονευθέντος ἀνωτέρω ἔργου του, οὐ ὁ ὑπότιτλος εἶναι: «σπουδαὶ περὶ τῆς γενέσεως τοῦ γερμανικοῦ ἔθνικοῦ κράτους».

